

Josef Blank

Jézus, a tanító

A zsidó tanüzem

A zsidó tanítókat „írastudók” néven ismerjük; az Újszövetségben rendszerint a farizeusok és a főpapok mellett lép fel ez a csoport, hogy Jézussal vitázzon. (Az „írastudókat” minden „vallási párt”, a farizeusok, a saduceusok és az esszénusok körében egyaránt megtaláljuk.) Ezek az írastudók a hagyományos papság mellett létező, önálló csoportként csak a fogság után, tehát a Kr. e. 5. vagy 4. századtól léteznek. Ez a fogság utáni új viszonyok közvetlen következménye volt, ekkor ugyanis hallatlanul megnőtt a Tórára épülő vallásosság súlya. A Tóra ebben a korban válik abszolút jelentőségűvé, s lesz a zsidó hit szíve-közepévé és sokrétegű fogalom-má. Ez mindenképp azt jelenti, hogy a mózesi Tóráról – a mózesi öt könyv írásos alakjában – Isten akarta lezárt és végérvényes kinyilatkoztatásának tekintik. Abszolút, többé már meg nem kérdőjelezhető tekintéllyé válik, mégpedig írásban rögzített alakjában.

Az abszolutizálás folyamata mintegy kiemeli az írásos Tóráról a történelemből, s a Tóra ily módon ősi, világefeletti és kozmikus valósággá válik. De nem lehetett megakadályozni, hogy a történelem mégis tovább folytatódjék, s ezzel szükségszerűvé ne tegye a hagyománnyal folytatott állandó párbeszédet. A törvény létéből magától adódik a törvény tudós tanulmányozásának és szakértői ismeretnek szükségszerűsége. Legalábbis olyan mértékben jelentkezik ez az igény, amennyire átfogó és bonyolult maga a törvény. Az írásos Tórának tehát specialistákra van szüksége, akik fejből tudják és belülről ismerik, s egyúttal képesek arra, hogy a folyton változó társadalmi viszonyoknak megfelelően értelmezzék a Tóráról, vagy megteremtsék az új szokások kapcsolatát a Tórával. Ebben az eleven folyamatban társul az írásos tóra mellé a szóbeli Tóra, mégpedig egyenjogú valóságként. A rabbinok meggyőződésük – s ez később általános zsidó felfogássá válik –, hogy Isten a Sínai-hegyen az írásos Tórával együtt a szóbeli Tóráról is átadta Mózesnek.

Az Írás mellett ott áll tehát a hagyomány, akárcsak a Tridenti Zsinat utáni katolicizmusban. A szóbeli Tóra feladata, hogy értelmezze és a jelen szükségleteire alkalmazza az írásos Tóráról. A törvény értelmezéséhez és a törvény alkalmazásához azonban kazuisztikára van szükség. Ennek a kazuisztikának a kifejlesztése érdekében az írastudók vég nélküli vitákat folytattak egymással. Mivel a zsidóságnak nincs legfőbb tanítóhivatala, a jogi döntéseket egyfajta állandó vitában kellett újból és újból kidolgozni, s eközben az ellentétes véleményeket is megőrizték.

Mint ahogy zsidó felfogás szerint a Tóra mindent tartalmazott, amire az igaz és vallásos élethez szükség volt, végül kifejlődött ebből a Tóra-speciális nélkülözhetetlensége a törvényben kevésbé jártas hívők számára. Az írastudók tehát kiterjedt iskolarendszert alakítottak ki. A zsidóságban meglehetősen korán létezett elemi oktatás a fiúk számára (már öt éves kortól), hogy azok a lehető leghamarabb képesek legyenek olvasni a Tóráról. (Az olvasás művészete sokkal elterjedtebb volt, mint az írás.) Ezzel szemben a szóbeli Tóráról fejből kellett tudni, s a szóbeli Tóra az idők folyamán gyakran fontosabbá is vált, mint az írásos. (A szóbeli hagyomány első írásba foglalása a Kr. u. 3. század elejére tehető.) A Tóra történelmileg aktuális alakja alapján véve nem a Tóra betűje volt, amely elismert jognak számított a gyakorlatban, hanem a Tóra uralkodó értelmezése és alkalmazása. A szóbeli Tóra, „az ősek hagyománya” túlsúlyba került tehát az írásos Tórával szemben.

Még egy megjegyzés a rabbinikus tanítványi körökről. Amint már a tanítvány héber megnevezése (*talmid*) is utal rá (a szó a *lamad* = tanul igéből származik), itt meghatározó a tanítás és a tanulás viszonya. Mindkét folyamat, a tanítás és a tanulás egyaránt alapeleme a hagyomány kialakulásának és továbbadásának. A hagyomány mint fogalom és mint eleven folyamat is a zsidó tanházakban alakult ki, különösen ami a hagyomány fogalmának teológiai oldalát illeti. A *talmid* tipikus feladatai: meghallgatni, megtanulni, megőrizni és megcselekedni. A tanítványok tanuló- és

életközösséget alkotnak rabbijukkal, aki feltétlen tekintély. A bölcsek egyik mondása így hangzik: „Tanítványod tekintélye olyan kedves legyen számodra, mint saját tekintélyed, társad tekintélye olyan fontos, mint a tanítód iránti tisztelet, s a tanítód iránti tisztelet, mint az Isten iránti tisztelet!” A *talmid*nak rabszolgaként kell szolgálnia a rabbit: „A tanítvány végezzen el minden olyan munkát tanítója számára, amit egy rabszolga végez az ura számára – kivéve saruszijának megoldását.” A *talmid* tipikus viselkedése a rabbi követése is, szó szerint „a rabbi mögött járás”. A tanuló- és életközösség mélyebb értelme abban áll, hogy a rabbi és a tanítványtársakkal alkotott állandó kapcsolat révén a tanítvány belenőjön a Tóra szellemébe és gyakorlatába. Ez azt jelenti, hogy ebben a tanító-tanítvány viszonyban végső soron a Tóra maradt a tulajdonképpeni tekintély.

A kumráni közösségnek a Tórára épülő vallásosságába nem kell mélyebben belebocsátkoznunk, mert az fontos változatot jelent ugyan a zsidóságban belül, de semmiképp sem haladja meg a Tórának való engedelmisség elvi kereteit. Ellenkezőleg, ez esetben kiélezett Tóra-engedelmességről kell beszélnünk. A közösségbe belépő újonc „esküvel kötelezte magát, hogy teljes szívéből és teljes lelkéből megtér Mózes törvényéhez, mindannak megfelelően, amit Mózes megparancsolt” – áll a gyülekezeti szabályzatban (1 QS V,7-10). Itt is a Tóra marad a legfőbb zsinórmérték, amelyet pontosan kell követni annak az értelmezésnek a mércéje szerint, amelyet a közösség papi tekintélyei adnak neki.

A jézusi újdonság

De hogyan is fest a dolog Jézusnál? Minden hasonlóság ellenére egy egész sor különbséget kell feljegyeznünk.

Először is Jézus „hatalmáról” kell szót ejtenünk. „Úgy tanított, mint akinek hatalma van, nem pedig úgy, mint az írastudók” (Mk 1,22). Ezen nem autonóm hatalmasságot vagy egyfajta zsenialitást kell értenünk, hanem a Jézusnak közvetlenül Isten által adott hatalmat, amelyet a nagy

proféták hatalmához hasonlóan kell elképzelnünk. Az ilyen „közvetlenül Istentől kapott hatalom” zsidó környezetben azt jelenti, hogy a beszédhez és a cselekvéshez való jogát Jézus *semmilyen intézményes tekintélyből* (papság, rabbinátus) sem vezeti le. Az effajta hatalom természetesen nem vizsgálható felül kívülről. „Karizmatikus tekintélyről” van szó.

Az evangéliumok ismételtlen érintik Jézus hatalmának kérdését, s kifejezett vita tárgya „a hatalom kérdéséről szóló szakaszban” (Mk 11,27-33 / Mt 21,23-27 / Lk 20,1-8, de Jn 2,18-22 is). E szöveg szerint „Jézus hatalmának” kérdése azonos isteni igazolásának (legitimációjának) kérdésével. A zsidóságban állandóan aktuális volt az a kérdés, hogy valaki Isten nevében beszél-e, vagy sem; ennek egész sor kritériuma (ismérve, ismeretőjegye) létezett. Jézus szabad és szuverén beszédmódja nyilvánvalóan kiprovokálta ezt a kérdésfelvetést.

Persze feltűnő ebben a szövegben, hogy legitimációjának kérdését Jézus összekapcsolja Keresztelő János legitimációjának kérdésével: János keresztsége Isten akaratából volt-e, vagy sem? Proféta volt-e János, vagy sem? Itt nyilvánvalóan nem csupán János keresztelői mozgalmának és a Jézus-mozgalomnak az összekapcsolásáról van szó, hanem egy alapvető problémáról, arról a kérdéstről, hogy a profétai karizma csak a múltra vonatkozik-e, a régi profétákra, akik időközben rég meghaltak és elismertté váltak, avagy létezik hasonló a jelenben is. Lehetséges-e még a jelenben is valódi profetizmus a maga teljes védtelenségében? Képes-e Isten a jelenben is szólni egy proféta által, vagy már csak a hagyomány megszentelt kánonja számít (a maga elismert legitimációs kritériumaival), amely mintegy a jövő számára is szinte előre regisztrál minden előforduló esetet? Ezzel szemben lehet-e még valami újat meglátni, ha Isten felől közelítünk a dolgokhoz? Ebben rejlik a kérdés robbanóereje. A Jézus szellemében megfogalmazott, helyes válasz aztán így hangzanék: Ha Keresztelő Jánosnak profétai karizmája volt, akkor ezt a lehetőséget Jézusra vonatkozóan is el kell ismerni. Ezzel megváltottuk volna Jézus hatalmának kérdését, de ennek hallatlan következményei vannak.

Az első probléma tehát abban áll, hogy egy eleve adott vallási-teológiai rendszerrel

és annak különböző kritériumaival szemben Jézus az „Istennel való közvetlen kapcsolatra” hivatkozik, arra a „karizmatikus legitimációra”, amely szükségképpen zavarba hozza a fennálló rendszert. A különös ebben az, hogy az igazi és a hamis profetizmus kérdését 2Móz 18,14-22-höz kapcsolódva az írástudók vitája is ismételtlen felvetette, és hogy elméletben az írástudók is messzemenően készek voltak arra, hogy helyet biztosítsanak a profétai karizma számára. A gyakorlatban azonban ez mindig kínos volt, mivel a profétai újdonság sajátos jellegéhez elválaszthatatlanul hozzátartozik, hogy megnyilvánulásait éppen séggel *nem* lehet levezetni eleve adott legitimációs kritériumokból. A profétai újdonság éppen *nem* olyasmi, amit az ember „mindig is tudott” vagy tudhatott volna, bármilyen magától értetődőnek tűnjék is utólag. Sokkal inkább „kreatív újdonságról” van szó, olyan „innovációról”, amely a jövő új lehetőségeit nyitja meg, és ezért először rendszerint a fennálló valóság kritikájaként jelenik is meg. Az írástudói ortodoxia veszélye többnyire abban rejlik, hogy egyáltalán nem számol komolyan az effajta újdonságokkal, mivel már mindent elhelyezett a maga katalógusában. Jézus karizmatikus tanítói hatalma éppen ezt a rendszert zavarja érzékenyen.

Ha ezt – mondjuk – az istenkérdésre vonatkoztatjuk, akkor Isten aktualitásának és elevenségének problémájáról van szó, annak az Istennek az aktualitásáról és elevenségéről, akit csak nagyon elégtelenül lehet elképzelni valamely rendszer legfelső csúcsaként és szavatolójaként, mivel

profétai képviselői és szóvivői révén rendkívül aktuális módon avatkozik bele a világ és az ember ügyleteibe. Vezérszavunk ez lehet: Jézus „hatalmát” modernül szólva az innovatív beszéd és cselekvés képességeként foghatjuk fel. Konkrétan éppen az eszkatológikus újdonságról van szó, az „új emberről” és az „új világról”, ahogyan ezek láthatóvá válnak „Isten országának” fogalmában.

Hasonlórol olvashatunk Jn 7,15-17-ben: „A zsidók csodálkoztak, és azt mondták: Hogyan ismerheti ez az Írást, hiszen sosem tanult [iskolaszerűen]? Erre Jézus azt mondta: Az én tanításom nem az enyém, hanem annak a tanítása, aki küldött engem. Ha valaki megteszi az ő akaratát, akkor fölismeri majd, hogy tanításom Istentől való-e, vagy csak magamtól beszélek.” Ebben a késői megfogalmazásban is lecsapódott annak emlékezete, hogy szentírás-ismeretét és saját „tanítását” Jézus nem a rabbinikus tanházakban szerezte. Jézus nem felavatott rabbi volt, hanem kívülálló, laikus és autodidakta, ha úgy tetszik. Itt is társul ehhez a hivatkozás arra, hogy tanítása „közvetlenül kötődik Istenhez”, továbbá a gyakorlat kritériuma. Csak Isten akaratának megcselekvése juttatja el az embert arra, hogy belássa Jézus tanításának igazságát. Az ember nem állhat távolságtartó, „objektív” viszonyban ezzel a tanítással, annak próbája csupán a személyes tapasztalat, a mellette való elköteleződés lehet.

Ezáltal világossá válik, hogy „karizmatikus tanítói hatalmának” erejében Jézus kívül áll az írástudók hagyományán.

„Az ősök hagyományának” kritikája

Jézus ténylegesen másképp bánik az „Írással” és a „Hagyománnyal”, mint az írástudók. Ha Mk 7,1-23 nagy fejezete (vö. Mt 15,1-20), amelyben „az ősök hagyományának” jelentőségéről, valamint a „tisztá és tisztátalan” komplexumáról van szó, és amelyben sok anyag a gyülekezeti hagyományból, ill. az evangélista szerkesztői munkájának eredményeként tapadt meg, mégiscsak tartalmazza a hiteles Jézus-hagyomány kemény magját, és véleményem szerint messzemenően erről van szó – akkor Jézus radikális hagyománykritikát gyakorolt, és „az ősök hagyományát”, azaz a szóbeli tanítást nem ismerte el, hanem mint „emberi rendelkezést” elvetette.

A vita első részének (1-13. v.) döntő tárgyi kérdése így hangzik: „Miért nem viselkednek tanítványaid az ősök hagyományának megfelelően?” Ez a farizeusok és az írástudók szemrehányása. Azzal, hogy szembeállítja egymással „Isten parancsait” és az „emberi rendelkezéseket”, Jézus elutasítja a hagyományt: „Isten parancsait elvetitek, az emberek hagyományaihoz viszont ragaszkodtok!” Jézus szemében tehát Isten parancsa és a hagyomány nem azonos, ellenkezőleg, kritikusan szembesíti őket egymással. Olyan eljárás ez, amely összeegyeztethetetlen az írástudói és a farizeusi felfogással, abban ugyanis a szóbeli tanításnak az volt a dolga, hogy „a Tóra köré vont kerítésként” éppen Isten parancsait óvja, az „Írás” és a „Hagyomány” között tehát belső harmónia uralkodik. Jézus mondása ellenben a maga problematikus mivoltában látja ezt a „kerítést”, sőt egyenesen Isten parancsai lerombolásának lehetőségeként fogja fel. Jézus szemében tehát a „hagyomány” önmagában véve egyáltalán nem valami pozitív dolog: „emberi rendelkezésként” pontosan azt teheti tönkre, amit védeni hivatott, nevezetesen a kinyilatkoztatást, Isten igazi akaratát (gondoljunk csak a „korbánnal” kapcsolatos visszaélésekre, 11-12. v.).

Ily módon Jézus kimutatta a hagyományok mint emberi rendelkezések kétértelműségét. A hagyományra hivatkozás ezért önmagában sosem lehet végső kritérium, ellenkezőleg, a hagyomány kritikus elemzést és értelmezést igényel: magától értetődőségét meg kell kérdőjelezni, és problémává kell tenni.

A mózesi Tóra értelmezése

Mindenesetre Jézus még egy döntő lépést tesz ezen az úton. Ha csupán a „szóbeli Tórát” mint olyat vetette volna el, akkor nem képviselt volna mást, mint a szadduceusok álláspontját. Döntő mozzanat azonban, és ennek végül alapvető konfliktushoz kellett vezetnie, hogy Jézus az írásos mózesi Tórát sem hagyta érintetlenül, hanem nyilvánvalóan kritikát gyakorolt rajta, mégpedig „tárgyi kritikát”. Itt Jézusnak az írásos mózesi Tóra tekintélyéhez való viszonyulásáról van szó, amit nem könnyű értelmezni.

Ebben az összefüggésben mindegyik Mt 5,17.18.19 válik a vita tárgyává: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy megszüntessem a törvényt és a prófétákat; nem azért jöttem, hogy megszüntessem, hanem hogy beteljesítsem... Mert igazán mondom nektek: míg az ég és föld elmúlik, egy ióta vagy egy vesszőcske semvész el (belőlük), mielőtt minden meg nem történt volna. Ezért aki egyet is felold e legkisebb parancsok közül, és így tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában. Aki azonban megteszi őket, és így tanít, az nagy lesz a mennyek országában.”

Ezekből a szavakból olykor-olykor azt akarták levezetni, hogy Jézus korlátlanul ígent mondott a Tórára és a Tóra-alapú vallásosságra. Ám ezeket a szavakat csak akkor lehet így értelmezni, ha semmibe vesszünk sok más olyan vonást, amelyet az evangéliumok megírnak Jézusról. Jézus megszegte a szigorú szombati nyugalmat; alapvető kritikát gyakorolt a válásnak a Tórában gyökerező lehetőségén; jelentéktelennek nyilvánította a kultikus tisztasági előírások egész területét (vö. Mk 7,15).

De nem csupán arról van szó, hogy érvénytelennek nyilvánította a rituális törvényeket. Jézus szerint a Tóra etikai része, a Tízparancsolat is kritikus újraértelmezésre szorul. A Hegyi beszéd „antitézisei” oly módon radikalizálják és mélyítik el az ószövetségi parancsokat, hogy az ember új, átfogó alampogtatartását megújuló összkép körvonalai válnak láthatókká. Jézus itt igényt tart annak jogára, hogy helyesbítse és kijavítsa a mózesi Tórát. Az írástudók azon vannak, hogy „a Tóra köré vont kerítéssel” biztosítsák Isten parancsainak megtartását, Jézus viszont határozottan más utat jár: az ember alapbeállítottságát akarja pozitív módon megváltoztatni a megtérés (*metanoia*) révén. Ezen túlmenően Máté szerint Jézus hangsúlyozza, hogy az „arany szabály” (Mt 7,12) és az Isten és a fele-

barát iránti szeretet kettős parancsa (Mt 22,40) „az egész törvényt és a prófétákat (is)” tartalmazza. Vagyis: a Tóra minden követelménye ezen a két parancson függ, s azokból lehet levezetni őket.

Ha innen tekintünk vissza az idézett szavakra, akkor nem menekülhetünk meg attól, hogy felemás benyomásunk legyen. Legvalószínűbben az első mondatnak (17. v.) van hiteles jézusi alapja, s értelme alighanem ez: Jézus nem vetette el a Törvényt mint Isten akaratának tanúját; nem eltörölni akarta a Törvényt és a Próféfákat, hanem „beteljesíteni”, amit alighanem úgy kell érteni, hogy saját magát tartotta a Törvény és a Próféfák végidőbeli beteljesítőjének. „A Tóra beteljesítése” ez esetben azt jelenti, hogy radikális összefoglalása a szeretetparancsban található meg, igazi szándéka a szeretetparancsban jelenik meg: A Tóra a szeretet cselekedetei által teljesül be. Ezzel szemben a következő két mondat (18-19. v.) bizonyára a zsidókeresztény vitából származik, és később csatolták a szöveghez.

A mondottakból a következők adódnak: Jézus szemében a Tóra messzemenően hiteles tanúsága Isten akaratának, de eltérően a rabbik felfogásától, többé nem a problémátlan végső fórum. A rabbik számára a Tóra és Isten akarata elvben azonos, Jézus azonban még egy világos megkülönböztetéssel él: szerinte a Tóra és Isten akarata nem azonosítható minden további nélkül, ellenkezőleg, a Tórát Isten akaratából kiindulva kritikusan értelmezni kell, de éppen ezáltal kerül napvilágra a Tóra tulajdonképpeni szándéka, mindenekelőtt a szeretetparancsban. Mi tehát Isten akarata? Végső soron semmi más, mint a szeretet és az ember üdvé.

A Tóranak és Isten akaratának ez a kritikus megkülönböztetése bizonyára óriási jelentőséggel bír a (mindenkori) jelenre nézve is. A helyes emberi cselekvés szempontjából ugyanis mindig az a döntő, hogy különbséget tudjunk tenni egyfelől az előírások és törvényi szabályozások, másfelől „az ügy”, „az ember java” és bizonyos alapbeállítottság alapján helyesnek felismert teendők között, és ebből a feszültségből kiindulva felelősen tudjunk cselekedni. Ebben áll az ember igazi autonómiája.

Forrás: Der Jesus des Evangeliums, Kösel Verlag, München 1981, 99-110.

A Szerző 1926-ban született a Rajnamenti Ludwigshafenben. 1962-ben doktorált a János-evangélium krisztológiájának témájában, 1967-ben habilitált, s 1969-től lett a Saar-vidéki Egyetem katolikus teológiai professzora.